

63
čt
ar
Z
fi
ro
di
te
fi
n
A
P
ř
h
v
d
v
P
d
ú
P
U
d
h
i
y
I
e

PLATÓN ÚSTAVA

PLATÓN
ÚSTAVA
PLATÓN
ÚSTAVA

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA — LIBERTAS
1993

c ku, bude takto sestupovat ke konci, aniž by vůbec jakkoli upíral mysl na něco poznatelného smysly, nýbrž pouze na ideje samy o sobě a v jejich vzájemných vztazích, a tak posléze dojde k idejím.

Na to řekl: Chápu to, ne však v plném rozsahu — zdá se mi totiž, že mluvíš o něčem velmi obsáhlém. Chceš přece dokázat, že je jasnější to, co se poznává dialektickou vědou o jsoucnu a o myslí poznatelném, než to, co je poznáváno tak řečenými praktickými vědami, které mají předpoklady jako své počátky; ti, kdo je pozorují, jsou sice na jejich předměty nuceni hledět myšlením a nikoli smyslovými počitky, d protože na ně ale shlížejí — aniž dojdou k samému prapočátku — jen pomocí předpokladů, zdá se ti, že o těch předmětech nemají rozumové poznání, ačkoli tyto předměty jsou poznatelné myslí i se svým počátkem. Zdá se mi, že obsah toho, čím se zabývají znalci geometrie a podobní odborníci, nazýváš myšlením a ne rozumovým poznáním, jako by toto myšlení bylo něco mezi míněním a rozumovým poznáním.

Naprosto dostatečně jsi to pochopil, řekl jsem já. A uzněj, že v duši vznikají tyto čtyři stavy při oněch čtyřech úsečkách: rozumové poznání při nejhořejší, e myšlení při druhé, ke třetí připoj věření a k poslední z nich domněnku. A uspořádej je podle poměru, když sám vyjdeš z toho, že se mají podílet na jasnosti v tom rozsahu, v jakém se podílejí jejich předměty na pravdě.

Už chápu, řekl, souhlasím, a sestavuji je tak, jak říkáš.

VII. KNIHA

Obraz jeskyně

514a I/ Dále porovnej, pravil jsem, naši přirozenou povahu jak v její vzdělanosti, tak i v její nevzdělanosti s touto situací. Představ si lidi v podzemním jeskyňovitém obydlí, které má na celou šířku jeskyně směrem ke světlu rozevřený vstup. Zde jsou tito lidé od svého dětství připoutáni za stehna a za šíje tak, že zůstávají na stejném místě a hledí pouze dopředu a že pro svá b pouta nemají možnost otáčet hlavou. Světlo mají z ohně, který plane za jejich zády zezhora a z dále, mezi ohněm a připoutanými lidmi si představ cestu, kolem níž vede hrazení vybudované tak, jak mají před diváky své zábradlí kejklíři a provádějí za ním své kousky.

Už si to představuji, pravil.

Teď si však představuj, že podél tohoto hrazení c nosí postavy rozličné náradí, které přesahuje přes tu 515a přepážku, potom sochy v podobě lidí, různá kamenná a dřevěná zvířata i rozmanité výrobky. Zdá se, že z lidí nesoucích podél zdi ty předměty se jedni ozývají svým hlasem a druzí zas mlčí.

O zvláštním obrazu tu mluvíš a zvláštní jsou ti zajatci, podotkl.

O nám podobných, já na to. Pomyslel by sis snad, že takoví lidé by mohli vidět, ať ze sebe samých či ze svých druhů, něco jiného než stíny, které vrhá oheň na protilehlou stranu jeskyně?

Jak by mohli, řekl, jsou-li nuceni držet po celý b život hlavu bez hnutí?

A co pak? Není tomu stejně i se vším, co nesou podél hrazení?

Jak by ne?

Co myslíš? Nedomnívali by se v případě, že by byli s to mezi sebou rozmlouvat, že jména dávají opravdu míjejícím je předmětům, které právě mají před očima?

Ano, zcela nutně.

A jestliže by měl ten žalář z protilehlé strany i ozvěnu, co potom? Kdykoli by někdo z těch přecházejících vydal hlas, potom by se oni domnívali něco jiného, než že se ozývá ten kolem míjející stín?

Při Diovi, ne! zvolal.

c Potom by takoví lidé, pravil jsem já, nepovažovali za opravdové zřejmě nic jiného nežli stíny oněch uměle zhotovených věcí.

Naprosto nutně, pravil.

d Uvažuj nyní, pravil jsem opět, o jejich vyproštění z pout a o uzdravení z nerozumnosti! Jaké věci by asi nastaly, jestliže by u nich k tomu docházelo přirozenou cestou! Jestliže by někdo z nich byl vyproštěn a nucen se náhle postavit, otáčet šíjí, dělat kroky a hledět vzhůru ke světlu, tu by při tom všem pociťoval bolest a pro mžitky v očích by se nemohl dívat na ony předměty, jejichž stíny viděl předtím; co by podle tebe pověděl, jestliže by mu někdo říkal, že tehdy zřel přeludy, nyní však že vidí přesněji, protože je o něco blíže skutečnosti a je obrácen ke skutečnějším předmětům? A jestliže by mu potom ten člověk ukazoval každou z těch míjejících věcí a u každé ho nutil odpovědět na otázku, co to je, tu by podle tebe nebyl z toho zmatený a nepovažoval by všechno, co tehdy viděl, za pravdivější věci, než jsou ty, které se mu předvádějí nyní?

Ba za mnohem pravdivější, pravil.

e II/ A v případě, že by ho někdo nutil, aby se díval přímo do světla, nepociťoval by v očích bolest a nezamířil by zpátky k těm věcem, na něž je schopen pohlížet, v domnění, že tohle jsou věci opravdu zřetelnější, než jaké se mu právě ukazují?

Je to tak, přisvědčil.

Já na to: Jestliže by ho potom někdo bez ustání a násilně vlekl odtud oním hrbolatým a srázným východem, až by ho vytáhl na sluneční světlo, nebude 516a on při tom vláčení zavalen těžkými bolestmi? A po příchodu na světlo by svýma zcela oslněnými očima nemohl vidět vůbec nic z toho, o čem se tu nyní hovoří jako o opravdovém?

Aspoň ne hned, řekl.

Opravdu by si na to, myslím, potřeboval navykat, jestliže by měl uzřít horní svět. A nejsnadněji by se díval nejdříve na stíny, potom na podoby lidí a ostatních věcí, viděné ve vodní ploše, a později už na ně samy. Na nebeské jevy a na samo nebe by potom b snadněji pohlédl za noci, když by hleděl ke světlu hvězd a měsíce, než za dne, kdy zírá ke slunci a k jeho světlu.

Jak by ne!

Nakonec by potom, myslím, mohl pohledět na samo slunce, ale ne na jeho zdánlivé podoby ve vodní hladině či na nějaké jiné ploše, nýbrž na opravdové a na svém místě stojící slunce, a zhlédnout, jaké ono je.

Nutně, pravil.

c A potom už by docházel k závěru, že ono je právě tím, co nám dává roční období i oběhy let, co ve viditelném světě všechno řídí, a že i pro všechno to, co oni viděli tam dole, je ono jakousi příčinou.

Zřejmě by poté došel až k tomuto závěru, dodal.

A co potom? Že kdyby si vzpomínal na svůj první příbytek a na tamní vědění i na tehdejší spoluvězně, tu, myslíš, by z té změny neprožíval pocit blaženého člověka a nelitoval by své bývalé druhy?

Určitě!

A pokud tehdy mezi sebou měli nějaká uznání a pochvaly nebo čestné dary pro toho, kdo by nejbystřeji zaznamenal procházející předměty a nejlépe uchoval v paměti, které z nich se ubíraly dříve, které později a které společně, a z toho by naprosto spolehlivě hádal na to, co se má objevit nyní, potom by se podle tvého zdání ten člověk choval k tomu všemu žádostivě, záviděl by těm, kteří v oné společnosti docházejí počt a mají účast na moci, anebo by naopak na sobě pocítoval výrok Homérův (Od. XI, 489—490; 386 c) a tuze si přál, aby jako »venkovský nádeník u toho sloužil, kdo svá pole nemá«, a raději aby zakusil všechno ostatní, než aby měl ony nejasné představy a žil tak, jako se žije tam dole?

Stejně tak si myslím i já, že by raději podstoupil vše jiné, než aby žil životem, jaký je tam.

A uvaž potom i toto, pravil jsem zase. Jestliže by takový člověk opět sestoupil dolů a usedl na totéž místo, nezalily by se mu oči temnotou, když by sem náhle přicházel ze světla?

To jistě, pravil.

A kdyby potom znovu musel soutěžit v rozpoznávání oněch stínů s tamními věčnými spoutanci, a to ještě v době, kdy před sebou vidí mžitky a oči ještě nemá v klidu — a doba pro toto přivyknutí by nebyla nijak krátká — nezavdal by tím důvod ke smíchu a neříkalo by se o něm, že přichází se zničeným zrakem, jelikož vystoupil vzhůru, a že výstup vzhůru proto ne-

stojí ani za pokus? A toho, kdo by se pokoušel je osvobodit a vést vzhůru ven, by nezabili, pokud by měli v rukou sílu uchopit jej a zabít?

Docela tak, pravil.

Výklad obrazu: lidé v jeskyni jsou naším obrazem

III/ Milý Glaukóne, řekl jsem, nyní je třeba b tento obraz spojit jako celek s předešlým výkladem. Místo, které se pro nás otevírá díky zraku, se podobá žalárnímu příbytku, kdežto světlo ohně, planoucího uvnitř, síle slunce; budeš-li výstup a pohled na předměty nahoře pokládat za vzestup duše do prostoru poznatelného myslí, potom ovšem dospěješ zcela určitě k mé domněnce, jelikož tu si přeješ slyšet. Snad ví bůh, je-li právě ona pravdivá. To, co se jeví mně, se jeví tedy takto: v poznatelné oblasti je až na samém konci a jen s obtížemi viditelná idea dobra; je-li spatřena, je nutno udělat o ní závěr, že právě ona je příčinou všeho, co patří mezi správné a krásné, jelikož ve viditelném světě rodí světlo a jeho vládce, kdežto ve světě poznatelném myslí je vládkyní, která přivedla pravdu a rozum, ona sama; a že jí musí nutně spatřit také ten, kdo chce jednat rozumně, ať už v soukromých nebo v obecních záležitostech.

I já se zde s tebou shoduji, nakolik mi k tomu ovšem stačí síly, řekl.

Shodni se potom se mnou i v dalším názoru, pravil jsem já, a nediv se, že ti, kteří došli až sem, se už nechtějí starat o lidské záležitosti, nýbrž že jejich duše d touží ustavičně vzhůru, aby pobývaly tam; takto je to snad přece přirozené, pokud všechno probíhá podle dříve vyloženého obrazu.

Přirozené, ovšem, pravil.

A dále? Pomysli si, co je divného na tom, řekl jsem, projevuje-li někdo poté, co přešel od pohledu na věci božské k lidským ubohostem, neobratnost a zdá se být nadobro pro smích — v době, kdy má ještě před očima mžitky a ještě si dostatečně nenavykl na současnou temnotu, a kdy je nucen v soudních dvorech či někde jinde svádět zápas o stíny spravedlnosti nebo o obrazy, z nichž stíny vycházejí, a vést o to spor s názorem těch, kteří samu spravedlnost nikdy nespatriili?

Divného na tom není naprosto nic, pravil.

518a Ale pokud by kdo měl rozum, řekl jsem já, pama-
toval by si, že zrak je zde narušen dvojmo, a to ze
dvou důvodů: přechází-li se ze světla do tmy a naopak
ze tmy do světla. Uzná-li, že se totéž děje i s duší, už
by se nerozumně nesmál, když by některou spatřil, jak
je zmatená a neschopná na něco hledět, nýbrž přihlí-
žel by k tomu, zda ona duše přichází z jasnějšího živo-
ta a je z nezvyku oslepena tmou — nebo zda naopak
vchází z větší nevědomosti do jasnější oblasti a je napl-
b něna zářnějším trpytem. Potom by jedné z nich pro je-
jí stav a životní běh blahořečil, ale druhou by litoval
— a kdyby se jí chtěl smát, byl by jeho smích méně
směšný než smích nad tou, která sestupuje ze světla.

Tohle říkáš docela přiměřeně, pravil.

Výchova se má zaměřit k ideji dobra

IV/ Řekl jsem: Je-li toto všechno pravdivé, po-
tom si o těch věcech musíme myslet, že vzdělání není
takové, za jaké je někteří vydávají. Ti lidé ovšem tvrdí,
c že do duše vědění, pokud v ní není, vkládají — stejně,
jako by vkládali do slepých očí zrak.

To tedy tvrdí, pravil.

Ale náš nynější výklad, pravil jsem já, ovšem na-

značuje, že tuto schopnost, jež je každému v duši pří-
tomna, a nástroj, jímž každý poznává, je nutno obracet
— stejně jako kdyby oko nebylo schopno otáčet se za
tmy ke světlu jinak než s celým tělem — s celou duší
od všeho, co vzniká, dokud nebude schopna unést po-
hled na jsoucno a na nejjasnější část jsoucna. A tvrdí-
d me, že touto částí je dobro. Či jak?

Ano.

Patřilo by snad k tomuto předmětu, k výchově,
i umění obratu, tedy jakým způsobem se onen nástroj
co nejnadhěji obrátí, a to ne proto, aby se mu přivo-
dila schopnost vidět, jelikož tu už má; tento obrat je
nutno promyslet z toho důvodu, že onen nástroj by si-
ce měl, ale není obrácen správně a nehledí tam, kam
by bylo třeba.

Zdá se, pravil.

Nyní se i ostatní dokonalosti, zvané duševní do-
konalosti, zdají být nějak blízko těm, které náležejí
e k tělu — ty v duši skutečně zpočátku nejsou a teprve
později do ní bývají vkládány různými návyky a cviče-
ními. Avšak dokonalost myšlení náleží především
k něčemu, co, jak se zdá, je více božské a co nikdy ne-
pobývá svého působení, avšak v důsledku svého ob-
ratu se stává buď užitečným a prospěšným, nebo ne-
519a užitečným a škodlivým. Anebo jsi ještě nepozoroval,
jak u těch, o nichž se mluví sice jako o darebácích, ale
zároveň jako o chytrácích, dušička pronikavě kouká,
a jak všechno, k čemu je zaměřena, bystře probírá
svým zrakem, protože, ač nemá špatný zrak, je donu-
cena sloužit zlu, takže: čím bystřeji hledí, tím víc dělá
zla (491e; 495b)?

Docela tak, pravil.

Jestliže by se z ní ovšem toto všechno, pravil
jsem, tedy to, co je podstatou takové povahy, už od

dětství otesávalo, a kdyby jí byly kolem dokola odsekány schopnosti spřízněné se světem vzniku, jako nějaké kusy olovené zátěže — a ty k ní přirůstají požíváním hojných pokrmů a jinými slastmi i dalším požitkářstvím a otáčejí zrak duše směrem dolů; jestliže by toho byla podstata duše zbavena a obracela se k opravdovému věcem, tu by je tatáž povaha těchže lidí viděla naprosto ostře právě tak, jako vidí ty věci, k nimž je obrácena nyní.

Zdá se to ovšem, pravil.

A co dál? Nezdá se také tohle, pravil jsem já, a není podle toho, co už bylo řečeno, nutné, že by nezdělaní a neznalí pravdy nikdy nemohli náležitě vést obec a stejně tak ani ti, kterým se povoluje trávit život až do konce v sebevzdělávání — a to proto, že první z nich nemají v životě ten jeden cíl, k němuž se musíme zaměřovat při každém konání, ať už se mu kdo věnuje v soukromí nebo na veřejnosti, kdežto druzí zas proto, že nic nebudou dělat rádi, neboť si myslí, že se už zaživa usadili na ostrovech blažených?

Je to pravda, pravil.

Filosof má vládnout

Já pak řekl: Naši starostí jako zakladatelů obce je potom donutit nejlepší povahy k tomu, aby došly k nauce označené v předchozím výkladu jako největší, totiž aby uzřely dobro a vystoupily oním výstupem vzhůru — a až se po vystoupení sdostatek nadívají, nesmí se jim už svěřovat to, co se jim svěřuje nyní.

Jakou věc myslíš?

Já řekl: Zůstávat na místě, nechtít opět sestupovat k oněm připoutaným a nepodílet se na tamních pracích a počtech, ať už jsou bezvýznamnější nebo váženější.

Dopustíme se potom na nich bezpráví, pravil, a způsobíme, že budou žít hůře, ač je v jejich možnostech žít lépe!

V/ Opět jsi, příteli, zapomněl, řekl jsem, že se zákon nestará o to, aby se nějaké jedné skupině dařilo v obci obzvláště dobře, nýbrž působí na uskutečnění tohoto stavu v celé obci (465e—466a; 419a—421c) tak, že spojuje přesvědčováním i donucením všechny občany a působí, aby si navzájem poskytovali prospěšnou službu, kterou by členové každé skupiny byli s to prokazovat celku; a že sám zavádí takové muže v obci ne proto, aby je nechal věnovat se tomu, co kdo chce, nýbrž aby jich užíval pro těsné pospojení celé obce.]

To je pravda, pravil, na to jsem opravdu zapomněl.

Podívej se teď, Glaukóne, řekl jsem, že se ani nedopustíme bezpráví na našich lidech věnujících se filosofii, nýbrž že k nim budeme mluvit náležitě a budeme je nutit, aby pečovali o ostatní a aby nad nimi bděli. Povíme jim ovšem, že ti, kteří se stávají takovými filosofy v ostatních obcích, se přirozeně nepodílejí na tamní obecní správě; tam totiž vyrůstají sami o sobě, aniž by tomu chtělo zřízení každé z těch obcí. A plným právem není potom to, co se zrodí samo, povinováno nikomu vděkem za vynaloženou péči, a proto se ani nesnaží své výchovné splácet; vás však jsme my přivedli na svět jak pro vás samé, tak pro ostatní obec jako jakési vůdce a krále včelích rojů, a jste vychováni lépe a dokonaleji než oni cizí filosofové a jste schopnější podílet se na obojím. Musí tedy sejít postupně každý do příbytku ostatních a navykhnout si pohledu na temnotu; a až si zvyknete, tu určitě budete vidět tisíckrát lépe než ti dole, a u každého jednotlivého obrazu poznáte, čím je a co znamená, protože jste